

I. STUDII, CERCETĂRI, ARTICOLE

CONTRACTUL SOCIAL ȘI PROBLEMATICA DREPTURILOR OMULUI – PROVOCĂRILE POSTMODERNITĂȚII

MIHAI-BOGDAN MARIAN*

Abstract:

Contractual theories and the regulation of human rights issues emanating from the Enlightenment century is an unprecedented evolutionary leap in the history of human societies which managed to bring substantial improvements in the lives of common individuals everywhere. However, social realities are not static, they evolve and transform, requiring a permanent redefinition and reinvention of the regulatory framework by which these regulations are applied. From this perspective, postmodernism comes to counterbalance a series of exceptions from the classical contractual theories, with profound implications on the matter of human rights, which by their number and their persistence over time, become genuine indicators revealing that humanity has reached the moment when the renegotiation of a new social contract becomes mandatory worldwide.

Keywords: social contract, human rights, sovereignty, national state, postmodernism.

Résumé:

Théories contractuelles et le règlement des questions des droits de l'homme émanant du Siècle des Lumières est un saut évolutif sans précédent dans l'histoire des sociétés humaines qui ont réussi à apporter des améliorations substantielles dans la vie des individus communs partout. Mais les réalités sociales ne sont pas statiques, elles évoluent et se transforment, ce qui nécessite une redéfinition permanente et réinvention du cadre réglementaire par lequel ces règlements sont appliqués. Dans cette perspective, le postmodernisme vient contrebalancer une série d'exceptions des théories contractuelles classiques, avec des implications profondes sur la question des droits de l'homme, qui, par leur nombre et leur persistance dans le temps, deviennent des indicateurs authentiques révélant que l'humanité a atteint le moment où le renégociation d'un nouveau contrat social devient obligatoire dans le monde entier.

Mots-clés: contrat social, les droits de l'homme, la souveraineté, l'État national, postmodernisme.

Introducere

Pe parcursul articolului din numărul precedent¹ am încercat să schițăm premisele socio-istorice și politice care au fundamentat apariția și dezvoltarea teoriilor contractualiste și, respectiv, reglementărilor în materia drepturilor omului. Cu această ocazie am decelat între cele două mari căi de accedere a societăților umane în modernitate, respectiv, modelul britanic și cel francez, punctând deosebiri de rațiune pe care s-a fundamentat contractul social în cazul fiecărui model în parte².

* Dr.

¹ A se vedea Marian, M.B., *Contractul social și problematica drepturilor omului față în față cu postmodernitatea*, Revista „Drepturile omului” nr. 1/2016, IRDO, pp. 45-53.

² Împărțirea suveranității între toate componentele sociale reprezentative ale națiunii, cu prezervarea acestora în atribuțiile lor constitutive – identitare, în primul caz, respectiv, transfer total de suveranitate dinspre coroană și aristocrație nobiliară și clericală către restul națiunii (starea a treia), cu decăderea completă a coroanei și aristocrației nobiliare și clericale din drepturile și privilegiile deținute, în cel de-al doilea caz.

Totodată, am căutat să surprindem metamorfozele ulterioare, atât ale planului social de referință, cât și ale conceptelor și noțiunilor-reper prin care acesta s-a definit pe tot parcursul modernității, evidențiind modul în care teoriile contractualiste s-au articulat cu materia drepturilor omului în cadrul acestui proces de tranziție istorică, supraviețuind până în postmodernitate, însă cu prețul unor erodări însemnate ale fondurilor și înțeleșurilor lor obișnuite.

Astfel, ajunși către postmodernitate, ca o consecință a acestor evoluții și transformări de parcurs care privesc în egală măsură atât planul social concret cât și pe cel teoretic, am ajuns să identificăm o serie de provocări pe care noua perioadă istorică le antrenează în materia teoriilor contractualiste și problematica drepturilor omului, dintre acestea reținându-ne atenția în mod special următoarele: 1) procesul de disoluție a statului național și criza suveranității naționale, 2) apariția unor noi actori sociali care nu își găsesc reglementarea în teoriile contractualiste clasice, 3) reconfigurarea vechilor categorii sociale într-o

logică de acum globală, 4) starea de conflict atipic cu tendințe de generalizare, care din excepție tinde să devină regulă pentru cadrul de referință al raporturilor sociale, 5) marile fluxuri migratorii antrenate de prăbușirea, la propriu, a vechii lumi.

Întrucât în articolul anterior am acordat prioritate unei perspective istorice și ne-am limitat doar la a puncta și descrie sumar principalele provocări pe care postmodernitatea le contrapune astăzi teoriilor contractualiste și problematicii drepturilor omului, ne-am propus ca pe parcursul prezentului articol să ne întregim demersul prin a detalia în plus perspectiva asupra acestor provocări.

Disoluția statului național și criza suveranității naționale

Statul modern, definit inițial din punct de vedere instituțional ca expresie a contractului social care vine să garanteze recunoașterea și afirmarea drepturilor și libertăților părților contractante, în virtutea rolului de garant al echilibrului legitim între părțile sociale, cu sau fără voia sa, devine el însuși în cele din urmă parte a contractului social. Faptul decurge în mod firesc din aceea că statului îi revine ca principală misiune realizarea binelui comun pentru toți cetățenii săi, ca membri ai națiunii suverane, sens în care el trebuie să vegheze la buna administrare a teritoriului și resurselor sale, precum și la corecta și echitabila redistribuire a bunăstării către cetățeni. Totodată, pentru buna reglementare a raporturilor sociale, statul este investit de către națiune cu dreptul utilizării forței legitime, drept asupra căruia îi este acordat și recunoscut un monopol exclusiv.³

În același timp însă, postmodernitatea, împreună cu paradigmele globalizării asociate acestei perioade istorice a umanității⁴, și-a asumat în mod deschis misiunea de minimalizare a rolului statului până la reducerea sa în parametri aproximativ nesemnificativi pe multiple coordonate⁵, cu excepția celei care vizează exercițiul de autoritate și putere în raporturile cu propriii cetățeni, precum

³ A se vedea Frigioiu, N., *Antropologie politică*. București, Ed. Tritonic, 2009, pp. 153-186.

⁴ Dintre acestea se disting cu prioritate paradigma societății deschise și cea a economiei-lume, precum și curentele de gândire afiliate doctrinei neoliberale.

⁵ Sunt vizate aici cu predilecție funcțiile sociale ale statului.

și trecerea societăților umane într-o logică de manifestare postnațională⁶. Prin urmare, postmodernitatea își propune, printre altele, chiar să extragă din logica teoriilor contractualiste clasice statul, în ceea ce privește asumarea și îndeplinirea de către acesta a unora dintre atribuțiile și obligațiile ce-i cădeau în sarcină în mod tradițional.⁷ Pe cale de consecință, și modalitățile de realizare a binelui comun prin acțiunea statului devin din ce în ce mai ambigue și caracterizate de incertitudine.

Așadar, contractul social, în forma sa consacrată pe parcursul modernității, care avea drept scop realizarea binelui comun, ajunge să se vadă lipsit de una dintre părți, și mai mult decât atât, chiar de acea parte căreia îi revenea și rolul de garant al bunei executări și îndepliniri a scopului contractului, sub sancțiunea dezinvestirii sale de către cetățeni din atributele și rolul ce i-au fost conferite, respectiv, sub sancțiunea contestării publice a legitimității sale. Contrar acestei logici inițiale a contractului social, în accepțiunea pe care i-o conferă postmodernitatea, statul, din parte garantă a contractului, care avea de îndeplinit și anumite obligații, tinde a rămâne acum doar un tutore al unui contract în cadrul căruia centrul de greutate al rolului ce-i revine pare a gravita din ce în ce mai mult doar către componenta de monopol asupra utilizării forței legitime. Mai mult decât atât, această legitimitate a utilizării forței de către stat este configurată și definită acum într-un plan

⁶ A se vedea Cooper, R., *Destrămarea națiunilor*. București, Ed. Univers Enciclopedic, 2007.

⁷ Regele Olandei, Willem Alexander, în discursul transmis Parlamentului Olandei în 17 septembrie 2013 puncta schimbarea de paradigmă socială, astfel: „*Din cauza evoluțiilor sociale, precum globalizarea și îmbătrânirea populației, piața noastră a muncii și serviciile publice nu mai sunt potrivite pentru necesitățile timpurilor noastre. Statul clasic al bunăstării din a doua jumătate a secolului XX evoluează încet dar sigur către o societate participativă, în care se așteaptă ca cetățenii să aibă grijă ei înșiși sau să creeze soluții la nivelul societății civile pentru probleme precum pensiile. (...) Reformele necesare iau timp și reclamă perseverență, dar ele vor fi baza pentru crearea de locuri de muncă și pentru restabilirea încrederii. (...) Tuturor celor care pot li se cere să-și asume responsabilitatea pentru propria viață și pentru cea a persoanelor apropiate.*” (Discursul Regelui Olandei citit în Parlamentul de la Haga la 17 septembrie 2013 apud Marchievici, C. (2013) *Regele Olandei: Modelul social european postbelic a murit*, în Cotidianul din 13.09.2013 disponibil online la <http://www.cotidianul.ro/regele-olandeii-modelul-social-european-postbelic-a-murit-222715/> accesat la 30.06.2016.

exterior statului, sens în care acesta va trebui să utilizeze forța doar în parametrii acceptați și statuați de mediul internațional. Iar rolul statului ca parte a vechiului contract social este diminuat și mai mult prin configurarea de structuri cu caracter politico-administrativ suprastatal, cel mai elocvent caz fiind astăzi cel al Uniunii Europene. În acest sens, se conturează tot mai mult ideea cedării de suveranitate dinspre stat către aceste structuri nealese prin scrutin electoral și extrem de birocratizate, idee asumată și vehiculată din ce în ce mai des, cel puțin la nivel discursiv, de către unii reprezentanți de marcă ai scenei politice europene sub sintagma *este nevoie de mai multă Europă*⁸.

Reconfigurarea rolului statului modern în economia de ansamblu a societăților umane specifice postmodernității antrenează cu sine, astfel, tot mai mult și problema viabilității ideii de suveranitate națională în noul context. În acest sens, fie că ne raportăm la modelul britanic, al împărțirii de suveranitate între monarh și națiune, fie că îl avem în vedere pe cel francez, al transferului total de suveranitate către națiune, observăm că exercițiul suveranității naționale de către națiune se realizează prin intermediul statului, atât statul, cât și suveranitatea fiind inițial expresii ale voinței unei majorități naționale cu substrat etnic. Prin urmare, conceptul de suveranitate de stat pe parcursul modernității s-a fundamentat, cel puțin din punct de vedere teoretic, pe voința unor majorități naționale, suveranitatea de stat fiind imaginea în oglindă a suveranității naționale. Prin contrast, postmodernitatea vine și propune concepte noi, precum acela de *cedare de suveranitate*, anterior menționat, ori cel de *suveranitate limitată*, evocat din necesitatea de a se garanta drepturile unor minorități în raporturile lor cu majoritățile naționale în cadrul aceluiași stat de referință. Conform principiului suveranității limitate, comunitatea internațională este îndreptățită acum să intervină în treburile interne ale statelor spre a le cenzura eventualele abuzuri la care le supun pe minorități în numele voinței unei majorități⁹. Astfel, dacă

finalul primei conflagrații mondiale vine să sancționeze statul absolutist de tip monarhic și să recunoască dreptul la afirmare al națiunilor, instituind în planul cooperării internaționale ca organism de referință Liga Națiunilor, care era ținută însă de respectarea principiului suveranității naționale și al neamestecului extern în treburile interne ale statelor, așa cum rezultaseră ele în urma mării competiții a națiunilor, finalul celei de-a doua conflagrații mondiale și atrocitățile la care au fost supuse unele minorități naționale de către sistemele de stat de tip totalitar, tocmai în virtutea principiului suveranității naționale de stat, vin să constituie premisele elaborării unui nou cadru internațional de referință sub cupola Organizației Națiunilor Unite, menit să garanteze recunoașterea și respectarea drepturilor și libertăților umane și pentru indivizii aparținând minorităților¹⁰, instituind în acest sens o cenzură asupra dreptului suveran al statelor, justificată exclusiv pe considerente de ordin umanitar.

Pe această cale, dincolo de rațiunile de ordin umanitar, în logica internațională a raporturilor de putere dintre state specifică postmodernității, minoritățile vor începe să joace un rol din ce în ce mai activ, fiind cultivate și încurajate să se afirme în contrast cu majoritățile naționale care, confruntate cu riscul de a se vedea blamate și chiar sancționate de comunitatea internațională pentru atitudini și fapte reprobabile la adresa unor minorități, devin din ce în ce mai tăcute, apatice și neparticipative din punct de vedere civic și politic la viața cetății, respectiv, a statului. Iar acest fapt se traduce inclusiv prin nivelul redus de participativitate a populației la scrutinele electorale, precum și prin opțiunile tot mai dese ale acesteia, atunci când se hotărăște să se manifeste, pentru cauze și propuneri ce sunt identificate de ea ca fiind *antisistem*, prin sistem înțelegându-se cadrul normativ-instituțional de referință, atât cel de la nivel statal, cât și cel internațional căruia nivelul statal i se circumscrie, în care majoritatea ajunge să se simtă extrem de încorsetată, nu se mai

⁸ A se vedea spre exemplu declarațiile președintelui Comisiei Europene, Jean-Claude Juncker, și ale celui al Consiliului European, Donald Tusk, la încheierea Consiliului European de la sfârșitul lunii iunie 2016, în referire la perspectivele Uniunii după rezultatul referendumului britanic, de părăsire a Uniunii Europene de către Marea Britanie.

⁹ A se vedea spre exemplu cazul Kosovo sau, mai recent, cazul Libiei și al Siriei. În același sens și Vergatti, C.N., *Statutul juridic al refugiaților*. IRDO, București, 2009, pp. 13-14.

¹⁰ A se vedea Irina Moroianu Zlătescu, *Human rights. A dynamic and evolving process*, Ed. Pro Universitaria, București, 2015, pp. 64-174.

regăsește și nu se mai simte reprezentată potrivit propriilor sale valori și aspirații.

În considerarea celor ce preced, mutarea centrului de greutate în justificarea și legitimarea ordinii sociale de pe logica de manifestare a majorităților naționale pe cea a minorităților naționale, consacrată de postmodernitate, se traduce în practica socială și politică printr-o criză de legitimitate pe care statele naționale, constituite inițial tocmai ca expresii de voință ale unor majorități, o traversează în prezent, cu consecințe și perspective de evoluție cel puțin îngrijorătoare. La toate acestea, poate ar mai trebui să adăugăm și faptul că, dacă inițial atât majoritățile cât și minoritățile erau definite în cheie națională, adică etnică, pe parcurs aceste concepte au suferit manipulări și metamorfoze în urma cărora au fost golite de conținutul etnic, pe scena socială apărând astfel și alte minorități active, militante civic și politic, care se definesc prin sisteme de valori și atribute identitare profund diferite de cele asumate de majoritățile obișnuite¹¹, dintre care cele mai vocale s-au dovedit a fi minoritățile sexuale. Toate aceste transformări de ansamblu au indus vechilor majorități naționale sentimentul unei lipsiri, mai mult sau mai puțin directe, de exercițiul efectiv al suveranității, obținut în trecut prin forța armelor și prețul sângelui. Mai mult decât atât, redefinirea publică a unor concepte de referință pentru sfera sociopolitică, precum și politica minorităților active, au determinat o erodare a respectivelor majorități, creând pentru numeroși indivizi probleme cu un puternic impact cultural-identitar, care generează tot mai multe disfuncționalități din punctul de vedere al integrării sociale și politice a acestora în noua configurație ce li se propune, punând încă o dată în plus în discuție însăși coeziunea de ansamblu și legitimitatea actualelor sisteme politico-administrative.

Această criză a suveranității naționale, care mai departe se traduce în criza de legitimitate pe care o traversează actualele sisteme politico-administrative, reflectă o resetare practică a premiselor contractului social la care încă obișnuim să ne raportăm, precum și necesitatea negocierii unui nou contract social. Însăși tema nouă a *cedării de suveranitate*, tot mai prezentă în discursul politic,

¹¹ Prin majorități obișnuite înțelegem să ne referim la acele grupuri care încă își asumă sistemul de repere sociopolitice specific modernității, gândind și traducând lumea într-o cheie națională.

fie pentru a fi promovată, fie pentru a fi contestată, pe fond reflectă recunoașterea perimării contractului social pe care s-a fundamentat întreaga modernitate și reprezintă, în primul caz, o propunere pentru un nou contract social, insuficient explicată și detaliată deocamdată, sau, în cel de-al doilea caz, o propunere de revenire la condițiile contractului inițial. Indiferent de situație, realitățile prezentului reflectă faptul că ne aflăm la momentul unei noi renegocieri a contractului social, iar îngrijorările noastre vis-a-vis de această stare de fapt rezidă în aceea că anterioara renegociere de acest gen a fost însoțită de descătușări de violență nemaiîntâlnite în istoria umanității, generatoare de mari drame și traume pentru întreaga umanitate.

Noi actori sociali care nu se regăsesc în schema teoriilor contractualiste clasice

Parafrazându-l pe Rawls¹², negocierea și încheierea oricărui contract presupune înainte de toate existența unor părți care își manifestă voința de a contracta, sens în care reglementarea raporturilor și relațiilor de conviețuire prin contractul social necesită cu prioritate identificarea părților între care respectivele raporturi și relații există și se derulează sau urmează să se deruleze. Astfel, observăm că la originea teoriilor contractualiste s-a aflat travaliul de reglementare a raporturilor sociale și politice dintre cele trei stări ale societăților statale medievale (cler, nobilime și, respectiv, burghezie și lucrători), demersurile respective concretizându-se mai întâi în *declarații ale drepturilor* care, ulterior, au inspirat reglementările mai elaborate, de tip constituțional. Apoi, miza acestor reglementări, treptat, s-a concentrat pe relațiile de conviețuire dintre majoritățile naționale și minoritățile naționale colocuitoare între granițele aceluiași stat, căutând să statueze drepturi și libertăți pe principii echitabile și universaliste pentru toți indivizii, indiferent că aceștia aparțin minorităților sau majorităților naționale. Faptul a mutat centrul de greutate tot mai mult de pe comunitatea de apartenență pe individ și, astfel, a fost posibilă apariția unor noi minorități, în cadrul cărora indivizii încep să aglutineze după alte principii decât cele naționale,

¹² A se vedea Rawls apud Marga, A., *Ce vine după globalizare*, 2014. Online disponibil la <http://andreimarga.eu/ce-vine-dupa-globalizare/>.

precum cele economice sau cele ale preferințelor și opiniilor comune ori ale orientării de gen. Acestea, chiar dacă se manifestă deosebit de activ din punct de vedere politic și civic, nu își pot găsi o fundamentare în sensul recunoașterii lor ca entități de sine stătătoare în calitate de părți ale contractului social prin raportare la teoriile contractualiste clasice și drepturile naturale pe care respectivele teorii le-au avut drept referință. Prin urmare, toate aceste noi minorități ajung să activeze undeva în periferia contractului social pe care s-a fundamentat apariția și evoluția întregii ordini statale a modernității, revendicând tot mai vocal recunoașterea și acceptarea lor ca părți ale contractului social și, totodată, prin acțiunea lor comună, contribuind la erodarea tot mai accentuată a stabilimentului, în continuare național, al majorităților pe care încă se fundamentează ordinele statale de pretutindeni.

Dincolo de această categorie, a noilor minorități a căror emergență constitutivă, combinată cu principiile doctrinei neolibérale, tinde a forța logica teoriilor contractualiste până într-acolo încât să obțină recunoașterea lor ca părți de sine stătătoare ale contractului social, procesul de internaționalizare a vieții statelor de pretutindeni, devenit tot mai amplu și evident odată cu ivirea zorilor globalizării, a introdus în vechea ecuație a teoriilor contractualiste, și el, noi actori care, deși nu se regăsesc ca și părți ale contractului social de la nivel statal, vin să influențeze în mod decisiv derularea acestuia. Astfel, organisme instituționale cu profil internațional, precum Organizația Națiunilor Unite, Banca Mondială ori Fondul Monetar Internațional, inexistente la data fundamentării teoriilor contractualiste clasice, astăzi se constituie, de facto, prin rolul pe care îl joacă în viața statelor lumii, ca participanți activi în setarea parametrilor macro în funcție de care contractul social de la nivel statal ajunge să se deruleze. Prin urmare, acești noi actori, care evoluează într-o logică internațională ce ajunge să o circumscrie pe cea contractualistă de la nivel statal, deși nu se regăsesc recunoscuți, reglementați și cenzurați ca părți ale contractului social pe care se fundamentează ordinea statală, participă în mod activ la derularea contractului social și, mai mult decât atât, se dovedesc a avea o forță chiar mai mare decât cea a părților obișnuite ale contractului social de nivel statal. Interferențelor în derularea contractului social de la nivel statal aduse de acești

actori de anvergură internațională, li se adaugă și cele generate de activitatea actorilor de anvergură regională care, și ei, acționează într-o logică suprastatală, ce ajunge să influențeze în mod covârșitor politicile statelor, adică derularea contractului social.

Activitatea acestor actori suprastatali care au accentuat procesul de internaționalizare, constituindu-se în veritabili piloni de rezistență ai globalizării, a ajuns să interconexeze tot mai mult viața indivizilor de pretutindeni și să fragilizeze granițele statale, deschizând astfel calea afirmării pentru încă o nouă categorie de actori, aceea a corporațiilor transnaționale. Deși nici acestea nu au reprezentat părți active la momentul setării contractului social pe care s-a fundamentat ordinea statală a lumii în modernitate, astăzi, în postmodernitate, se dovedesc a se constitui în entități care nu pot fi ignorate atunci când încercăm să ne traducem organizarea și funcționarea lumii prin prisma teoriilor contractualiste. În acest sens, capacitatea acestor corporații de a influența derularea contractului social la nivel statal dintr-o postură exterioară contractului, care le lasă o libertate mai mare de mișcare și acțiune decât părților tradiționale ale acestuia, care sunt ținute să-și respecte fiecare obligațiile ce le revin tocmai în virtutea contractului social, devine evidentă numai dacă avem în vedere faptul că bugetul unora dintre corporații depășește cu mult bugetul unor state, iar forța lor economică de multe ori o surclasează pe cea a statelor.

Concluzionând cu privire la cele de mai sus, putem spune că emergența acestor noi actori extracontractuali, care însă au o activitate ce interferează în mod decisiv cu derularea contractului social de la nivel statal, vine să pună în discuție încă o dată premisele inițiale ale teoriilor contractualiste, precum și principiul suveranității naționale de stat care a reprezentat un reper central al acestora. Mai mult decât atât, în aceste condiții, statul își vede profund diminuat rolul și capacitatea de a garanta, prin el însuși, în virtutea contractului social drepturile și libertățile cetățenilor săi, sens în care, vechiul contract social ajunge astfel să își dovedească, și el, încă o dată perimarea. Pe cale de consecință, pentru un contract social funcțional în adevăratul sens al cuvântului, și nevițat prin raportare la aceste noi realități, este necesară identificarea tuturor actorilor care interferează în derularea acestuia,

precum și reglementarea rolului și comportamentului lor în relație directă cu cetățenii obișnuiți, pentru a căpăta reprezentativitate și legitimitate, astfel încât din postura extracontractuală din care influențează derularea contractului social acum, să fie incluși și ei în logica teoriilor contractualiste.

Reconfigurarea vechilor categorii sociale într-o logică de acum globală

Așa cum menționam cu ocazia articolului precedent, evoluțiile asociate modernității au determinat ca, pe lângă contractul social de la nivel statal, în paralel cu acesta, să se contureze din ce în ce mai clar și un supracontract social de nivel global. Disoluția statului, concomitent cu trendurile integratoare tot mai pronunțate ale globalizării și apariția de noi actori sociali care activează în plan supranațional sau transnațional reprezintă secvențe ale unui amplu proces de redefinire a lumii, în cadrul căruia, treptat, se conturează și se structurează o veritabilă societate de anvergură globală, în care societățile de la nivel statal ajung să se dilueze tot mai mult. Astfel, dacă finalul Evului Mediu ne oferă tabloul celor trei stări între care se negocia contractul social la nivel statal, mai departe, modernitatea ajunge să ne releve, în cele din urmă, imaginea celor trei lumi în care se structurează mapamondul, respectiv, *lumea 1* – a statelor capitaliste, dezvoltate, *lumea 2* – a statelor socialist-comuniste, în curs de dezvoltare, și *lumea 3* – a statelor nealiniat¹³. Și tot așa, dacă negocierea contractului social între cele trei stări ale vechilor societăți medievale s-a materializat în șirul de revoluții și conflicte ce a marcat parcursul ce s-a întins din secolul al XVII-lea și până la sfârșitul primei conflagrații mondiale, finalizându-se cu emanciparea stării a treia de sub tutela primelor două stări, sfârșitul celui de-al doilea război mondial vine să ne edifice imaginea unei societăți globale, destul de rudimentare încă, structurată nu în trei stări, ci în trei lumi, între care se va declanșa o negociere globală, materializată în șirul de evenimente cunoscute sub sintagma de *război rece*. Dacă finalul primei negocieri a consacrat victoria stării a treia, de data aceasta, însă, finalul războiului rece vine să consemneze victoria lumii 1 – capitaliste. Iar această victorie își va pune

¹³ A se vedea Marshall, G., *Dicționar de sociologie*, București, Ed. Univers Enciclopedic, 2003, p.334.

amprenta în mod decisiv asupra cursului evenimentelor în postmodernitate, evenimente în urma cărora vom asista la emergența unei societăți globale tot mai încheiate, însă marcată de puternice dezechilibre economice, care împart lumea astăzi în globalizatori și globalizați.¹⁴

Astfel, configurarea societății globale în postmodernitate pe principiul economiei-lume vine să valideze până la urmă criteriile de structurare a societăților umane avansate de teoria marxistă¹⁵, dând naștere, pe de o parte, unui proletariat global, în ale cărui rânduri acum se regăsesc cu majoritate descendenții societăților ce au aparținut lumii a doua și a treia, iar, pe de altă parte, unei categorii, mult mai restrânse numeric, a proprietarilor de capital, rezultată cu prioritate din rândul lumii întâi. În același timp, însă, structurarea societății globale pe criterii economice și de competitivitate ridicată este de natură a atrage cu sine și pervertirea idealurilor umanitare ce se revendică de la sloganul Revoluției Franceze de la 1789 „*libertate, egalitate, fraternitate!*”, întrucât exercitarea efectivă a drepturilor și libertăților devine în această cheie puternic condiționată de statutul economic al indivizilor. Într-o construcție socială care pretinde că prioritizează tipul de actor social rațional, cum se revendică a fi actuala construcție globală, alegerile raționale ale actorilor sociali depind în mod fundamental de calitatea informațiilor pe care se întemeiază. Și mai departe, calitatea informațiilor pe care actorii sociali ajung să-și întemeieze alegerile depinde în mod direct de accesul acestora la educație și surse de informare de calitate superioară, atât educația, cât și accesul la surse de informare relevante implicând costuri suplimentare, care cresc în corelație directă cu nivelul calității acestora.¹⁶ Prin urmare, egalitatea în drepturi promovată intens la nivelul discursurilor politice de pretutindeni și statuată ca atare atât prin norme internaționale, cât și statale, precum și exercițiul efectiv al drepturilor și libertăților umane în cadrul societății globale ajung să

¹⁴ A se vedea A se vedea Rothkopf, D., *Superclass*, București, Ed. Publica, 2009; Guillochon, B., *Globalizarea, o singură planetă, proiecte divergente*. București, Ed. Rao, 2003; Gresh, A. et al., *Atlas Le Monde Diplomatique*, București, Ed. SC Societatea de Editură LMD SRL, 2006.

¹⁵ A se vedea Marx, K., Engels, F., *Manifestul Partidului Comunist*, București, Ed. Nemira, 2006.

¹⁶ A se vedea Downs, A., *O teorie economică a democrației*, Iași, Ed. Institutul European, 2009.

fie condiționate în mod direct de criteriul economic, favorizând astfel persistența și accentuarea unor decalaje istorice de evoluție socială pentru indivizii ce descind din societăți care se deosebesc printr-un parcurs istoric net diferit.

Toate acestea, cel puțin din perspectivă teoretică, prin recursul la istorie, vin să se constituie ca premise ce favorizează inițierea unei noi perioade de renegociere, pentru un nou contract social, care să poată reglementa raporturile sociale ce se derulează de acum în cadrul unei societăți globale marcată de profunde dezechilibre. Iar faptic, astăzi asistăm la o serie de evoluții extreme, precum crizele economico-financiare, mișcările revoluționare care degenerază în războaie civile sau chiar conflicte armate între state, fenomenul terorismului global sau fluxurile migratorii de amploare, care par a confirma că ne aflăm într-o nouă perioadă de renegociere a contractului social. Cu cât sunt mai ample și mai extreme aceste evoluții, contrastând profund cu ceea ce putem încă defini drept ordine socială actuală dată de interconexarea cadrului normativ-instituțional statal cu cel internațional, cu atât înseamnă că această ordine își vede atinse și chiar depășite limitele, fiind pusă în imposibilitatea de a mai oferi soluții viabile pentru buna derulare a raporturilor sociale între indivizii care aparțin deopotrivă astăzi cetății globale.

În sensul celor de mai sus, întrucât noile situații pe care realitatea concretă le contrapune actualului sistem normativ-instituțional nu își mai pot găsi reglementarea și rezolvarea firească în cadrul acestuia, în întreaga lume pare a se instaura o stare de excepție, cu pronunțate tendințe de generalizare determinate tocmai de persistența realităților deviate de la norma firească de desfășurare a cotidianului de altă dată.

Starea de excepție care tinde să devină regulă

Starea de excepție, prin definiție, se constituie ca o derogare de la setul de reguli de conviețuire stabilit prin cadrul normativ de referință al raporturilor și relațiilor sociale cotidiene. Mai mult decât atât, parametrii în care poate apărea această situație particulară sunt reglementați cu strictețe prin chiar cadrul normativ obișnuit. Derogarea de la norma generală pe care o presupune starea de excepție se impune așadar prin faptul apariției unei situații care excede limitele sistemului de

reglementare de referință, motiv pentru care ea nu își poate găsi rezolvarea în interiorul setului de raporturi și relații uzuale dintre actorii sociali și, în același timp, pune în pericol buna derulare a acestora. Totodată, ca orice excepție de la regulă, și în materia raporturilor și relațiilor sociale și politice, starea de excepție presupune un caracter temporar, după epuizarea situației de excepție impunându-se revenirea la principiile și regulile obișnuite de conviețuire ale societății de referință.

Prin urmare, apariția unei situații de excepție de la regulă vine să evidențieze o criză a sistemului de reglementare, arătând care sunt limitele acestuia, precum și distanța dintre nivelul teoretic și planul realităților concrete.¹⁷ Tot astfel, dacă situațiile de excepție de la norma generală sunt sau devin foarte dese, înseamnă că norma respectivă fie se fundamentează pe o interpretare și traducere imperfecte ale realităților pe care își propune să le reglementeze, fie realitățile inițiale pe care le-a avut în vedere au suferit schimbări majore, iar norma nu mai este de actualitate, fiind necesară elaborarea unei noi norme.

În sensul celor ce preced, din perspectiva teoriilor contractualiste, apariția unei situații de excepție de la cadrul de referință stabilit prin contractul social presupune o suspendare temporară a acestuia până la depășirea momentului de criză și restabilirea raporturilor și relațiilor sociale în matca lor firească. Practic, într-o asemenea situație, nevoia de securitate socială prevalează în fața dezideratului de reglementare și formalizare a raporturilor și relațiilor sociale, justificând o îndepărtare temporară de la ordinea socială firească, tocmai pentru prezervarea fundamentelor ei până la înlăturarea situației de excepție, cu scopul de a face posibilă, după depășirea crizei, revenirea la respectiva ordine. Astfel, pe perioada necesară depășirii momentelor de criză cu care se confruntă societatea, cetățenii se arată dispuși la a accepta o restrângere temporară a exercițiului anumitor drepturi și libertăți ce le sunt garantate de către stat prin contractul social, repunerea lor completă în drepturile și libertățile ce le-au fost restrânse fiind presupusă în mod implicit după epuizarea crizei.

Cu privire la aspectele de mai sus, apar însă o serie de probleme fie atunci când situația de criză

¹⁷ A se vedea Agamben, G., *Starea de excepție*. Cluj, Ed. Ideea, 2008.

ajunge să distorsioneze în mod iremediabil realitățile sociale, făcând imposibilă revenirea la ordinea socială anterioară, fie când unei crize ce pare inițial a fi de mici dimensiuni ajung să i se suprapună, mai înainte de a fi rezolvată în totalitate, și să i se succedă în continuare una s-au mai multe alte situații de criză. În ambele cazuri, ceea ce apare inițial ca fiind doar o situație de excepție, cu caracter temporar, tinde a se permanentiza, generalizând starea de excepție ce presupune suspendarea cursului firesc al raporturilor și relațiilor sociale, fapt care face imposibilă revenirea contractului social în parametrii săi inițiali. În acest sens, observăm că de mai bine de două decenii umanitatea se confruntă cu o serie de crize care nu numai că au rămas nerezolvate, dar se și potențează și se amplifică unele prin celelalte, modificând în mod fundamental realitățile sociale și reperatele de bază în funcție de care acestea își găsesc reglementarea. Astfel, odată cu prăbușirea sistemului mondial de putere bipolar și accentuarea procesului de globalizare, observăm cum se accentuează și criza suveranității statelor, iar fenomenul statelor eșuate capătă o amploare tot mai mare. Tot astfel, terorismul, din simplu fenomen infracțional relativ izolat, cu caracter răzleț și local, devine un fenomen cu caracter frecvent și global. Apoi, ceea ce a apărut în SUA ca o criză financiară a creditelor imobiliare, treptat s-a transformat într-o veritabilă criză economică globală, a datoriilor suverane de stat, care încă persistă. Pe rând, datorită acestor situații de excepție, indivizii de pretutindeni au consimțit, într-o mai mică sau mai mare măsură, să renunțe mai întâi la o parte din drepturile lor economice și sociale¹⁸, iar mai apoi să suporte o restrângere a drepturilor și libertăților lor individuale¹⁹, cu speranța remedierii problemelor generatoare de criză, fapt care însă nu s-a mai întâmplat. Toate aceste fenomene deviate de la ordinea socială statală și mondială de altă dată, în numeroase cazuri, au determinat deturnarea sau chiar ruperea

¹⁸ Cu titlu de exemplu menționăm aici diminuarea cuantumului pensiilor și salariilor, ori a puterii lor de cumpărare prin devalorizarea monedei de referință, precum și anularea sau restrângerea unor gratuități în ceea ce privește anumite servicii medicale sau de asistență socială.

¹⁹ Tot cu titlu de exemplu, aici ne-au reținut atenția în mod special aspectele care țin de supravegherea persoanei și reducerea gradului de intimitate specific altă dată vieții private.

efectivă a contractului social dintre stat și cetățenii săi.

În considerarea celor ce preced, putem spune că astăzi ne aflăm în fața unui șir de situații de excepție rămase nerezolvate, care s-au întrepătruns unele cu altele pentru a accentua și permanentiza o stare de excepție care a suspendat pe termen încă nedeterminat sau chiar a întrerupt în anumite cazuri în mod definitiv contractul social, având implicații nefaste asupra a ceea ce obișnuim să înțelegem prin drepturile și libertățile fundamentale ale omului. Tot astfel, dacă în trecut în situația suspendării contractului social pe fondul necesității depășirii unei crize, responsabilitatea remedierii situațiilor deviate de la ordinea socială firească și apoi a reinstaurării stării de normalitate revenea în sarcina statelor, în virtutea principiului suveranității naționale, fie ea exclusivă ori limitată, acum, pe fondul crizei de suveranitate a statelor pe de o parte, și a crizei sistemului de relații internaționale, datorată numeroaselor situații de conflict, determinate de numărul tot mai mare al statelor eșuate și emergența fenomenului terorist, pe de altă parte, devine destul de incert cui revine responsabilitatea reinstaurării unei stări de normalitate socială în care să poată fi oferite garanții reale privind recunoașterea și respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Marile fluxuri migratorii

Fluxurile migratorii de amploare nu reprezintă un fenomen nou în istoria umanității, însă, de fiecare dată când s-au produs, au constituit un indicator pentru o prăbușire iminentă pe scară largă a ordinii normativ-instituțională în baza căreia funcționa lumea la momentul respectiv. Astfel, dincolo de marea migrație a popoarelor din secolele V-VII e.n. care a marcat prăbușirea Imperiului Roman de Apus, cele mai recente exemple de acest gen pe care ni le oferă istoria sunt fluxurile migratorii determinate de Războaiele Balcanice, din preambulul primei conflagrații mondiale, și cele din perioada interbelică, care au precedat cea de-a doua conflagrație mondială²⁰. De asemenea, venind către zilele noastre, vedem că postmodernitatea ne oferă exemplul fluxurilor migratorii generate de colapsul statelor

²⁰ În acest sens a se vedea Vergatti, C.N., *Statutul juridic al refugiaților*, București, IRDO, 2009; și Arendt, H., *Originile totalitarismului*, București, Ed. Humanitas 2014.

din arealul de manifestare al popoarelor de confesiune islamică.

Totodată, trebuie să menționăm aici și faptul că problema marilor fluxuri migratorii se află în strânsă interdependență cu problema reglementării statutului refugiaților²¹, deoarece marile mișcări de populație ajung să facă imposibilă de distins limita de demarcație dintre migranții economici și refugiații politici. Astfel, în statul vizat de migranți/refugiați apare problema stabilirii și delimitării condițiilor pentru acordarea de asistență socială și umanitară, obținerea permisului de rezidență sau, după caz, de integrare completă prin acordarea cetățeniei, această problemă transformându-se într-o sarcină complexă pentru locuitorii statului-gazdă, ce comportă atât valențe economico-financiare, cât și cultural-identitare, cu implicații profunde asupra securității de ansamblu a respectivei societăți și, deci, a bunei derulări a contractului social ce îi asigură funcționarea.

Însă, indiferent că ne referim la migranți economici sau refugiați politici, atunci când avem de-a face cu mari fluxuri de migrație trebuie să reținem că ne aflăm în fața unui colaps al contractului social, ce se manifestă inițial la nivel statal sau regional. Acest colaps generează mișcări de populație dinspre zonele destabilizate către cele care își păstrează coerența evolutivă pe baza unui contract social ce oferă predictibilitate și garanții de stabilitate fundamentate pe respectarea drepturilor și libertăților recunoscute cetățeanului obișnuit. Iar respectivul aflux de populație în societăți încă funcționale este de natură a le destabiliza și pe acestea, perturbând grav derularea contractului social în baza căruia obișnuiau să funcționeze. Așadar, marile fluxuri migratorii reprezintă în primă fază un efect al unei crize de dimensiuni statale sau regionale care treptat irradiază și către alte state, iar pe fond vin să consemneze până la urmă o gravă eroare în matricea politico-administrativă a lumii și în modul de funcționare a acesteia, constituindu-se în veritabili indicatori ai emergenței unei crize de dimensiuni mondiale, ce marchează perimarea ordinii existente și, în același timp, setează premisele începutului pentru o nouă ordine.

Luând în considerare cele de mai sus, prin raportare la realitățile prezentului care relevă mari mișcări de populații către arealul continentului

european, trebuie să subliniem faptul că, în condițiile în care la nivel internațional sunt prioritizate principiile umanist – universaliste, emanate tocmai de spațiul de cultură și civilizație european, care nu fac distincție între rasă, cultură, religie, naționalitate etc., în fața celor naționale, care revendică tocmai recunoașterea și conservarea atributelor cultural-identitare ale populației autohtone de bază dintr-un stat dat, ajungem în fața unui paradox ce aduce în coliziune frontală principiile și rațiunile pe care se fundamentează dreptul național cu cele pe care se întemeiază dreptul internațional. Astfel, evoluțiile prezentului pun populația statelor europene în imposibila situație de a alege între a urma principiile și rațiunile umanist-universaliste în forma promovată tocmai de cultura și civilizația continentului european, și asumată de dreptul internațional, și cele pe care se fundamentează însăși ideea de stat național. Opțiunea pentru prima variantă o pun în situația de a accepta să găzduiască populații extrem de diferite de ea sub aspect cultural-identitar și religios, ale căror perspective de evoluție demografică prefigurează că într-un orizont de câteva decenii o vor surclasa numeric, răsturnând astfel profilul etno-cultural al Europei Creștine, întemeiată de populații de origine caucaziană. În același timp, opțiunea pentru prezervarea atributelor cultural-identitare și religioase de la nivel național ar însemna o închidere a societăților europene în fața unor populații care necesită a fi găzduite și asistate umanitar, fapt ce ar contrasta profund atât cu principiile religiei creștine, cât și cu idealurile renașcentist-iluministe pe care se fundamentează construcția europeană.

Concluzionând față de cele de mai sus, putem spune că realitățile prezentului vin să releve impasul în care a ajuns astăzi civilizația umană, deoarece ele nu își mai pot găsi o reglementare firească în actualul cadru normativ-instituțional al lumii. Totodată, ele vin să arate că între contractul social de la nivel statal și cel care s-a edificat treptat în ultimele decenii din emergența unei societăți de anvergură globală există o serie de incompatibilități ireconciliabile. Iar toate acestea se pot traduce prin aceea că suntem martori la colapsul sistemului politico-administrativ al actualei lumi, aflându-ne într-un stadiu incipient de renegociere a contractelor sociale de pretutindeni.

²¹ A se vedea Zlătescu, V. D., Zlătescu, I.M., *Refugiații și statutul lor juridic*, București, IRDO, 1992.

Concluzii

Teoriile contractualiste și reglementarea drepturilor omului reprezintă emanții ale gândirii renescentist-iluministe, având ca reper central ideea de umanism social, în funcție de care a fost redefinit complet profilul sociopolitic al societăților medievale. Ele constituie câștiguri de necontestat ale umanității, pe parcursul secolelor ce au urmat Revoluției Franceze de la 1789 aducând îmbunătățiri substanțiale pentru viața omului obișnuit de pretutindeni. Faptul a presupus o demistificare a realităților medievale în baza cărora erau justificate privilegiile sociale și politice pentru categorii restrânse de populație, fără a avea întotdeauna însă un corespondent real în criteriile de utilitate socială. În acest sens, teoriile contractualiste se constituie și ca o veritabilă revoluție a rațiunii, ce a cuprins în întregime vechile societăți, consacrand recunoașterea drepturilor și libertăților sociale și politice și pentru indivizii care în mod tradițional se regăseau grupați în ceea ce din punct de vedere socio-istoric înțelegem prin sintagma de *starea a treia*. Astfel, corpul politic al societăților medievale ajunge până la urmă să fie întregit prin acceptarea în rândurile sale a tuturor celor care participă la ansamblul vieții sociale, iar vechile societăți ajung să pășească în modernitate ca state suverane, ce se sprijină și se legitimează pe voința unor majorități naționale.

Pe parcursul modernității, planul statal ajunge să se circumscrie de o manieră tot mai integraționistă planului internațional, favorizând emergența unei societăți globale în cadrul căreia societățile statale încep să se dilueze și să se uniformizeze tot mai mult. Cu acest prilej, o serie de noțiuni-reper pentru materia teoriilor contractualiste și problematica drepturilor omului ajung să fie reconceptualizate, pentru a se putea traduce prin ele, dincolo de realitățile sociale de la nivel statal, și realitățile internaționale, specifice unei societăți de acum globale. Practic, putem spune că pe parcursul modernității asistăm la o nouă remistificare

a lumii, prin care să se poată explica tranziția de la organizarea politico-administrativă a acesteia pe principiul societăților statale suverane, la o lume globală fundamentată pe o societate internațională tot mai integrată și cosmopolită.

Postmodernitatea vine să evidențieze limitele acestei noi mistificări a lumii prin aceea că realități sociale din prezent nu își mai pot găsi explicarea prin recursul la teoriile contractualiste clasice. Mai mult decât atât, limitele vechiului cadru de reglementare, prin raportare la logica de funcționare a unei societăți globale, vin acum să releve profunde dezechilibre și inechități sociale, care au ambalat un amplu proces de descompunere și restructurare din temelii a vechii ordini statale și mondiale. Întreaga lume se frământă, iar crizele economico-financiare, fenomenul statelor eșuate, terorismul global și marile fluxuri migratorii reprezintă, fiecare în parte, expresii ale acestei frământări, iar toate la un loc – colapsul de ansamblu al vechiului contract social pe care se întemeia ordinea statală și mondială, antrenând consecințe deosebit de îngrijorătoare în materia drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Astfel, umanitatea se pare că a ajuns la un nou moment de răscruce în evoluția sa, iar toate realitățile prezentului vin să releve necesitatea unei ample renegocieri a contractelor sociale de pretutindeni și, de ce nu, chiar a negocierii unui contract social global, în baza căruia să poată fi oferite garanții reale pentru recunoașterea și respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Acest moment se dovedește a fi unul al tuturor potențialităților. El poate inaugura atât o nouă revoluție a rațiunii, cât și o accentuare a mistificărilor aduse de modernitate în materia teoriilor contractualiste și problematica drepturilor omului. Conchidem cu speranța că vom reuși cu toții, în calitate de locuitori ai acestei planete, să accesăm resursele de înțelepciune necesare pentru evitarea unor noi traume și drame similare celor care deja au marcat în mod iremediabil memoria colectivă a umanității.